

BİR ERMENİ'NİN İTİRAFI

Yrd. Doç. Dr. Arzu TERZİ

Ermeni Meselesi 1877–78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası imzalanan Berlin Antlaşması neticesinde uluslararası bir sorun haline gelmiş, özellikle 1887'de Hınçak, 1890 yılında ise Taşnaksutyun ihtilal cemiyetlerinin kurulmasıyla Ermeni ihtilâl hareketleri planlı bir şekilde yoğunlaşmıştır.[1] Çalışmada, Ermenilerin dünyaca tanınmış bir gazetede bu plânlı ihtilal hareketlerini kendi ağızlarından açıkça itiraflarının neşri amaçlanmıştır.

Bahse konu belge 4 Eylül 1890 tarihinde New York Herald gazetesinin Paris'de çıkan nüshasında yayınlanan bir röportajdır. Bu röportaj İstanbul'da 31 Ağustos 1890'da Ermeni Merkez ihtilâl komisyonu başkanlarından Rusyalı bir Ermeniyle yapılmıştır.[2]

Ermenilerin planlı bir ihtilâl hareketi içinde olduklarını dile getiren bir itiraf niteliği taşıyan bu belgede, Ermenilerin üç yıldan beri mücadeleye hazırlandıkları ve bu maksatla memlekete kaçak yollarla çok sayıda yeni îmal edilmiş silahların sokularak silahlandıkları açıkça ifade edilmektedir. Bu itiraflardan sonra ise, röportajın yapıldığı tarihin birkaç ay öncesinde gerçekleşmiş olan ve Ermeniler tarafından çıkartılmış ilk önemli ihtilal hareketlerinden sayılan **Erzurum** ve Kumkapı hadiselerinden bahsedilmektedir.

Erzurum isyanı Ermeni komitelerin 20 Haziran 1890 tarihinde çıkardıkları önemli isyanlardan biridir. Amacı; Erzurum'da bulunan konsolosları aracılığıyla Avrupa devletlerinin dikkatlerinin çekilip Ermeni meselesinin bir neticeye ulaştırılmasının sağlanması olan bu isyan hedefine ulaşamamıştır.[3] Röportajda, Erzurum hadisesine bizzat katılan bir kişinin mektuplarından alınan bilgiler de aktarılmaktadır. Ancak burada ayaklanmanın başlangıç tarihinin 20 Haziran değil de 8 Temmuz olarak verilmesi düşündürücüdür.

Erzurum Olayı'ndan sonra Avrupa kamuoyunun dikkatini çekmek üzere yapılan bir diğer adım Osmanlı Devletinin merkezinde, İstanbul'da sefirlerin gözü önünde büyük bir nümâyişin sergilenmesi olmuştur. Nitekim 15 Temmuz 1890 tarihinde Hınçaklılar tarafından ilk defa İstanbul'da gerçekleştirilen ve tarihe "Kumkapı Hadisesi" olarak geçen olay meydana gelmiştir.[4] Belgede Kumkapı hadisesinin Paris'te planlandığı açıkça itiraf edilmektedir. Burada Ermeniler tarafından kasten çıkarılan olaylar esnasında Osmanlı zaptiyeleri tarafından öldürülen Leon isimli Rusyalı bir Ermeni teröristten "şöhreti bulunmayan bir kahraman" olarak bahsedilmektedir.

Ermeni Meselesine Avrupa büyük devletlerinin ilgisini çekmek ve desteğini almak amacıyla, Ermenistan istiklal veya muhtariyet idaresinin gelecekteki mücadelesinin hareket üssünün değiştirildiği ve bundan sonra Avrupa'da muharebe edileceği belgede bizzat vurgulanmaktadır. Nitekim Avrupa'da başlattıkları propagandalar ve Türk diplomatlarına yönelik saldırılar neticesi bu planlarında ne ölçüde başarılı olduklarını ve bilhassa Avrupa devletleriyle Amerika'nın ne şekilde desteklerini aldıklarını yakın tarihimizden takip etmek mümkündür. Aynı amaçla özellikle hükümet merkezinde Avrupalıların gözleri önünde etkili ve kanlı eylemler yapılacağı da belgede belirtilmektedir. Boğaziçi civarında ve İstanbul'da yapacakları terör faaliyetleri için "karanlıkta harp edeceğiz, yangın bırakacağız, hafiyen (gizlice) adam öldüreceğiz" şeklinde bir açıklama getirilmektedir. Ermeniler bu tarihten sonraki propagandalarında da zaman zaman ihtilâlin İstanbul'da başlama sebeplerini açıkça izah etmişlerdir.[5] Diğer taraftan İstanbul dışında Osmanlı vilâyetlerinin pek çok yerinde ihtilal

hareketlerinin de başlatılacağı, bu genel ve müthiş inkılâbın başarılı olmasa bile en azından Osmanlı devletini derinden sarsacağı ifadesine de belgede yer verilmiştir.

Bütün inkılâp hareketlerinin talimat ve idaresinin Ermeni komite merkezi olan Marsilya'dan yürütüldüğü ise bizzat ifade edilmektedir. Nitekim 1880'li yıllardan itibaren Marsilya'da Mıgırdıç Portakalyan tarafından temelleri atılmış olan bir Ermeni topluluğu mevcuttur. Ağustos 1885'den itibaren Portakalyan'ın önderliğinde "Armenia" gazetesinin yayınlanmaya başladığı ve artık Ermeni propagandalarının basın yoluyla sürdürülmeye çalışıldığı da bilinen bir gerçektir.[6] Marsilya'daki Ermeni İhtilal komitesi ile Filibe komitesinin müşterek hareket ederek gelecekteki inkılâplarının icrası için talimat verecekleri de bu röportajda vurgulanan hususlar arasındadır.

Belgedeki bir başka önemli husus ise, Ermeni ihtilâl komitelerinin mücadelelerini sürdürürken hiçbir malî sıkıntılarının bulunmadığını, özellikle Devlet-i Aliyye hizmetinde bulunan Ermenilerden nakdî yardım almalarından başka, dünyada yaşayan Ermeni Tüccarları'nın da kendilerine sürekli para gönderdiklerinin açıkça belirtilmesidir.

Röportaja, Osmanlı devletinin bir çok yerinde on-on iki caminin birden havaya uçtuğu veya yakıldığına dair tafsilatlı bir telgraf okunduğunda inkılâb gününün geldiğinin anlaşılacağı şeklinde bir ifadeyle son verilmektedir. Buna göre camilere yapılan planlı saldırılar Ermeni ihtilalinin başladığının ilk göstergesi olacaktır. Bu itirafların tarihî seyir içinde günümüze kadar ne ölçüde gerçekleştiği herkesin malûmudur.

Yukarıda muhtevası hakkında bilgi verilen röportajın adı geçen gazetede neşr olunmasından kısa bir süre sonra tercümesinin yapılarak Sultan II. Abdülhamid'e sunulduğu tespit edilmektedir. Nitekim padişahın bu gazete haberi karşısında kayıtsız kalmadığı ve vakit kaybetmeden meseleyle alâkalı incelemeyi başlattığı görülmektedir. Araştırma iki ayrı kanaldan sürdürülmüştür. Bir yandan Fransa sefirine adı geçen haber hakkında acele bir inceleme başlatılması hususunda Sultan II. Abdülhamid'in iradesi bildirilmiştir.[7] Diğer yandan ise, Paris'deki Osmanlı elçisine gönderilmiş olan bir emirle bu itiraf dolu yazıyı İstanbul'dan gönderen muhabirin kimliğinin araştırılması, eğer bu hile ile kurulmuş bir dolapsa, yani haber uydurma ise, bu hususunda incelenerek yazının Paris'te kimler tarafından yayınlatılmış olduğunun tahkik edilmesi emredilmiştir.[8]

Çalışmanın bundan sonraki kısmında yukarıda zikri geçen röportajın Sultan II. Abdülhamid'e sunulmak üzere hazırlanan tercüme metni[9] ile mesele ile ilgili yapılan tahkikatı gösteren iki belge, asıllarına uygun olarak Latin harfleriyle bugünkü Türkçe'ye çevrilmiştir.

Röportajın Newyork Herald Gazetesi'nde yayınlanmış orijinal nüshasıyla, diğer üç belgenin fotokopileri ise Ekler kısmında sunulmuştur.

İSTANBUL 1989

BELGELER

Belge I

Y.PRK.BŞK., nr. 19/40, leff 2.

Newyork Herald gazetesinin 4 Eylül 1890 tarihli nushasında münderic bulunan bir bendin tercümesidir:

Ermeni erbâb-ı ihtilâl rüesâsından birinin Newyork Herald muhbirine ifâdâtı

Dersa'adet 31 Ağustos

Avrupa'da bulunan Ermeni Merkez İhtilâl komitesinin rü'esâsından olup Londra ve Paris'de bir kaç seneden beri defaâtla görmüş olduğum bir Rusyalı Ermeni'ye dünkü gün tesâdüf ettim.

Bana ma'lûmât veren zâtın ihbârâtı sahîh olup olmadığı müstakbelen belli olacak ise de Ermeni meselesine dâ'ir kendisinin ihbârâtı ihtimâlden ne kadar ba'îd de görünse sahîh olduğunu ilâve-i makal etmeliyim. Merkum diyorki : Sizi en son def'a görelî işlerimiz bir sûret-i cedîde kesb etti. Merkez İhtilâl Komitesinde 'aceze ve erbâb-ı i'tidâl tard olundu. Biz en ihtilâlkârâne ve hatta fetret-cûyâne tedbîrlere mürâca'at etmek azmindeyiz. Avrupa'nın bir şey yapmak üzere verdiği va'adini icrâ etmesini beklemekten bî-zâr olduk. İngiltere'nin bizi tesâhub etmeyeceğini ve mürevvic efkârımız olan "Hayasdan" gazetesinin senevî bir mikdâr i'ânesinden başka bir şey bekleyemeyeceğimizi biliriz. Rusya tarafından iki seneden beri bize teklîf olunan mu'âvenetden korkuyoruz. Bulgaristan'ı ve Çarın kurtarmış olmak iddî'âsında bulunduğu eyâlât-i sâ'irede emsâlini tahattür eyliyoruz. Muhâberemizi yalnız başımıza yapmağa karar vermişizdir.

İlka-yı harîk ve kîtâl

Ermenistan'da sâbika vuku' bulan ihtilâller Avrupa'nın menâfi'inden başka bir şey'i nazar-ı itibâra almadığını ve üssü'l-harekâtımızı tebdîl ile Avrupa'da muhârebe etmedikçe Türkler ve Kürdlerin bizi bed mu'amele ile katl edeceklerini bize öğretmiştir. Bazı müdâhin konsoloslar dâ'imâ harekât-ı hûn-rîzâneyi pâka çıkarırlar. Zira Ermenistan pek uzaktadır.

Ermenistan istiklâlinin yahud hiç değilse muhtâriyet idâresinin gelecek mücâdelesini Boğaz içi civarında ve bu muhârebe-i garîbe Dersaadet'de icrâ olunacağı açıktan açığa muhârebe etmeyip karanlıkta harp edeceğiz. Yangın bırakacağız Hafiyyen adam öldüreacağız. Milletimize edilen zûlm hitâm bulmadıkça bütün memâlik-i osmâniye'de icrâ edeceğimiz dehşet dahi nihâyet bulmayacaktır. Bir yandan bu mücadele icrâ olundukça Ermenistan'daki vatandaşlarımızın sâkin ve rahat kalacaklarını ümîd eder isek de bu hareket-i 'âkilânede bulunmamalarından korkuyoruz. Üç seneden beri Ermeniler mücâdeleye hazırlanıyorlar kaçak tarîkiyle memlekete bir çok esliha-i cedîde idhâl olunmuştur. Bir hayli de mühimmât vardır. Aldığımız ma'lûmâta göre Gazi Osman Paşa bir hayli 'asker ile Anadolu'da idâre-i 'örfiyeye saltanat-ı seniye cânibinden me'mûr olmuştur. Bu rivâyet sahîh ise müşârü'n-ileyh ihtiyarlık başında fevkala'ade hidmet edecektir.

Kumkapı vak'asında Osmanlı zaptiyeleri tarafından itlâf olunan ve şimdiye kadar şöhreti bulunmayan bir kahramanın nâmını dünyaya neşr etmek isterim. Bu zât Leon isminde Rusyalı genç bir Ermeni idi. Bu işin Paris'de tertîb olunmuş olduğunu istifrâb ile duyacaksınız. Merkezî ve en mühim komitemiz şimdi Marsilya' dadır. Bu komite ile Filibe komitesi muvafakatkârâne hareket ederek gelecek inkilâbımızın icrâsı için ta'lîmât vereceklerdir.

Erzurum İnkılâbı

Bana ma'lûmât veren zât temmuzun sekizinde Erzurum inkilâbına fi'ilen iştirâk eden bir adamın mektûblarınıdahi okudu. Şöyle ki, temmuzun sekizinde pazar günü sabahı âyin icrâ olunur iken kilisede silah aramak üzere on zabtiye vürûd etmiştir. Bunların Litorya mahalline girmelerine muhâlefet ettik. Zabtiyeler isrâr ettiklerinden bizden birisi ateş edip zâbiti öldürdü. Bunun üzerine kavga vuku' buldu. Okumakta olan murahhas Ütücüyan Efendi İngiliz Konsoloshânesi'ne firâra tasaddi etti. Türkler kendisini kolundan cerh etmişler ise de bilâhare konsoloshâneye muvâsalat etmiştir. İçeriye girer girmez taş atılıp konsoloshânenin üzerinde bulunan İngiliz bayrağına dahi ateş edilmiştir. Saat onbirde Türkler üç yüz kişi habs ettiler. Mahbûslardan Rum ve Ermeni protestanları dahi var idi.

Biz hürriyetimizi kazanmak için su'î kasda mürâca'at etmedik. Ancak başka çaremiz kalmadı. Kabûle mecbûr olduğumuz tedbirden dolayı te'essûf ederiz. Katil bıçağıyla kazanılan hürriyete dahi nazar-ı hakaret ile bakamayız. Devlet-i 'aliyye hizmetinde olan Ermenilerden pek çok mu'âvenet-i nakdiye alıyoruz. Küre-i 'arzda bulunan Ermeni tâcirleri dahi bize bol bol para gönderiyorlar. Müzâyaka-i mâliyemiz yoktur. 'Umûm ve müdhiş bir inkilâb gelecek ve muvaffakiyet-pezîr olmasa bile Devlet-i Osmâniyeyi mütezelzil edecektir. Memâlik-i Osmâniyenin bir çok cihetlerinde on oniki câmi'in def'aten ber-hevâ yahud ihrâk edildiğine dâ'ir muhtasar bir telgrafnâme okuduğunuz günde yevm-i inkilâbın geldiğini bileceksiniz.

Belge 2

Y.PRK.BŞK., nr. 19/40

Arif Bey kulları tarafından tebliğ olunan emr u fermân-ı hümayûn-ı hazret-i hilâfet-penâhileri veçhile Fransa sefiri ile görüşerek selâm-ı celîl-i şahânelerini tebşîr ve (Newyork Herald) gazetesinin Paris'de çıkan nushasında münderic ma'hûd Ermeni mektubu hakkındaki irâdât-ı seniyye-i mülûkânelerini tebliğ eyledim. Sefir atabe-i 'ulyâ-yı şehinşâhîlerine 'arz-ı ta'zîmât ederek fermân buyurulan tahkikatın seri'an ve bilâ-tarâf icrâsı hakkında hemen Paris'e iş'âr-ı keyfiyet edeceğine beyan etti. Ve Amiralın mazhar olmakta bulunduğu taltîfât-ı seniyye-i mülûkânelerinden dolayı gerek Amiral ve gerek kendisi pek ziyâde müteşekkir bulduklarının 'atabe-i 'ulyâ-yı hazret-i padişâhîlerine 'arz olunmasını rica eyledi zikr olunan (Newyork Herald) gazetesiyile tercümesinin hâk-pây-ı hümayûn-ı hazret-i hilâfet-penâhîlerine 'arz u takdîmine mübâderet kılındığı ma'rûzdur. Gi 16 Safer 1308

Abd-ı memlûkları

Hüseyin Kâzım

Belge 3

Y.PRK.BŞK., nr. 19/41

Paris'de Müşir Paşa'ya

İngilizce Newyork Herald Gazetesinin Paris'de neşr olunan geçen 4 Eylül efrencî tarihli nushasında Dersa'adet muhbirinin bir Rusyalı Ermeni ile ettiği mülâkatdan bahisle Ermenilerin ta'addi edecekleri âmâl ve harekât-ı ihtilâlkârâneye dâ'ir tafsilâtı hâvî gönderdiği mektup üzerine neşr ettiği gayet mukir bir bend manzûr-ı 'âli olmuştur. Bend-i mezkûru buradan işbu gazeteye gönderen muhbir kim olduğunun veyahud bu bir sani'a ise bunun Paris'de kimler tarafından neşr ettirilmiş olduğunun sûret-i münâsibede tahkikiyle neticesinin 'arz u iş'ârı emr u fermân buyurulmuştur 19 Eylül 1306.

KAYNAK : Ermeni Araştırmaları Dergisi; Sayı: 12-13; Kış 2003 – İlkbahar 2004 (A.Y.K. Arşivi)

-
- [1] Ermenilerin yukarıda belirtilen dönem ve sonrasındaki ihtilal faaliyetlerini takip etmek için bkz. Recep Karacakaya, Kaynakçalı Ermeni Meselesi Kronolojisi (1878-1923), (İstanbul, 2001).
- [2] The Newyork Sanctuary, Newyork Etudien Herald, Whole nr. 19.736, European Edition-Paris, Thursday, September 4. 1890. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Perakende Evrakı, Başkitabet Dairesi (Y.PRK.BŞK.), nr. 19/40, leff 1.
- [3] Esat Uras, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, (Ankara, 1950), ss. 461-463.
- [4] Uras, a.g.e., ss. 464-466.
- [5] Mesela 1 Eylül 1895 tarihli Hayık Gazetesinde bu konuda uzun bir izah yapılmıştır. Cezmi Eraslan, "Ermeni Komiteleri, Propagandaları ve Osmanlı Devletinin Aldığı Tedbirler", Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu 24-25 Mayıs 2001, (İstanbul, 2001), ss. 92-93.
- [6] Gürbüz Evren, "Fransa'nın Ermeni Politikası: Kilikya'dan Marsilya'ya", Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu 24-25 Mayıs 2001, (İstanbul, 2001), s. 273.
- [7] Y.PRK.BŞK., nr.19/40.
- [8] Y.PRK.BŞK., nr. 19/41.
- [9] Y.PRK.BŞK., nr. 19/40, leff 2.